

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A**

broj 5

V A R A Ž D I N 1975

Redakcijski odbor:

ILIJANIĆ prof. Mira, KOŠČEC prof. Ružica, KURTALJ Ivan, TOMIČIĆ prof. Jasna

Odgovorni urednik:

RUNJAK prof. Josip

u povodu 50. godišnjice Gradskog muzeja Varaždin

Prijevodi:

prof. dr. Uroić Marija (njemački), dr. Ivy Kugli-Lentić (njemački),
mr. Vitomir Belaj (njemački), Šimek prof. Marina (njemački), Rihtarić Mirena (ruski)

Lektura:

Paska prof. Bosiljka

Za sadržaj članka odgovorni su autori

ČASOPIS TISKAN U 1000 PRIMJERAKA UZ POMOĆ SIZ-a ZA KULTURU OPĆINE VARAŽDIN

T i s a k: Novinsko izdavačko i štamparsko poduzeće Varaždin

STARIJI GRADITELJI ORGULJA U GRADU VARAŽDINU

Kao i posvuda u Hrvatskoj orguljarstvo u prošlosti i u Varaždinu hvata znatno teže korijenje, i kasnije, od ostalih grana zanatstva. Istina, župna crkva sv. Nikole može se podičiti da već 1459. ima orgulje. U gradskoj sudskoj knjizi (*Liber judicialis* a. 1456—1464) spominje se 1459. neka svađa i tučnjava do koje je na sajmu došlo između žene orguljarskog majstora (*Orgelmaistrin*) i remenarke i njena muža.¹ Podatak kazuje samo toliko da u Varaždinu radi neki orguljarski majstor čije ime inače nije poznato. No povjesničari spominju da se nekako baš u to vrijeme na staroj još romaničkoj župnoj crkvi — tada već posve dotrajaloj i trošnoj zgradi vrše 1452—1454. temeljiti popravci, zapravo pregradnja.² Prirodno je, i uvijek se tako postupalo, da se nakon dovršetka izgradnje crkvene zgrade i nakon postavljanja najvažnijeg crkvenog namještaja (oltara) prišlo i nabavljanju orgulja. Nova zgrada, prirodno, traži i nove orgulje, pa tako i u Varaždinu 1459.

Orguljarski majstor koji u to vrijeme u Varaždinu gradi orgulje svakako je tuđinac, putujući majstor, jer u tako davno vrijeme svi majstori su ptice selice, putuju čitava života od posla do posla i vuku svoj za profesiju najnužniji alat sa sobom, dok sav materijal koji treba za izgradnju orgulja do posljednjeg čavla, priskrbljuje naručilac, daje orguljaru i njegovoj čeljadi stan i hranu i neku nagradu u gotovu novcu.³ Kako u to vrijeme općenito ima još malo orgulja, ima i vrlo malo orguljara pa treba doista požaliti da nam nije ostalo sačuvano ime toga majstora, kojega bismo možda opet identificirali u nekom vrlo udaljenom centru srednje Evrope.

1. Tanodi-Wissert, *Povijesni spomenici slob. kralj, grada Varaždina. Varaždin, 1944, tom. II/1, p. 134.* — L. Šaban, *Najstariji poznati podatak o orguljama u gradu Varaždinu 1459. godine. Sv. Cecilija, Zagreb 1972, br. 2, p. 43.*
2. A. Wissert, *Bilješke o nekim varaždinskim kućama. Spomenica varaždinskog muzeja 1925—1935, p. 46.* — I. Lentić-Kugli, *Varaždin nakon požara 1776, Zagreb 1973, p. 10.*
3. Na osnovi oskudnih povijesnih izvora zaključujemo da prije 17. st. samo znatnije među crkvama gradova ili najugledniji među samostanima posjeduju orgulje. Zagrebačka katedrala dobiva orgulje za biskupa Oswalda nešto prije 1488 kada se počinju spominjati najraniji orguljaši; samostan Ivanovaca u Glogovnici ima ih oko 1425; pavlinski samostan u Lepoglavi početkom 16. st. (današnje velike orgulje su iz 1649). Zagrebačka crkva sv. Marka kao jedina u gornjoj Hrvatskoj — i u Hrvatskoj uopće — ima prije 1359 svoje orgulje, što treba svakako pripisati u tom stoljeću čestoj kraljevoj prisutnosti u Zagrebu na Gradecu, gdje mu se 1335. gradi palača. Kralj je najvjerojatnije i darovatelj tih prvih orgulja. Naprotiv, katedrala, postradala za provale Tatara, zbog neprestanih nepovoljnih političkih i međugradskih prilika ne stiže sve do 15. st. da bude dovršena, što je razlog tako kasnoj nabavi orgulja.

Zbog nestašice orguljarskog majstora bili su stari orguljaši 16. i 17. stoljeća prisiljeni znati nešto i o popravljaju orgulja; jer su ispravne orgulje bile pitanje njihove egzistencije, a majstora-orguljara treba zvati iz često goleme udaljenosti. Neki od tih orguljaša bili su čak vrlo vješti raznovrsnim popravcima, a katkada su umjeli i graditi orgulje. Bilo je neobično važno i za opću situaciju u tadašnjoj Hrvatskoj da je jedan takav vješti orguljaš službovao u Varaždinu kod crkve sv. Nikole. Taj magister Ivan, orguljaš župne crkve, popravljao je 1545. orgulje zagrebačke katedrale, čiji je orguljaš plemić Sebastijan bio daleko više angažiran kod nabave baruta i ostalih obrambenih sredstava nego li da je umio popravljati svoje orgulje. Ivan iz Varaždina tako je dobro popravio orgulje biskupa Luke Baratina da su mu zadovoljni kanonici poslali u Varaždin posebnu nagradu od 20 vedara finog vina sa svog topličkog posjeda. O tome sam već pisao jer je trebalo ispraviti neka ranija netočna gledanja.⁴

Ni u 17. stoljeću ne treba u Hrvatskoj, pa tako i u Varaždinu, očekivati orguljarskog majstora, premda u župnoj crkvi vizitacije spominju 1649. orgulje, a 1675. župna crkva dobiva nove.⁵ Premda i isusovci zbog varaždinskih čestih požara u 17. stolj. opetovano grade za svoju crkvu pozitivne, ipak su te narudžbe nedostatne da podmire životne uvjete stalnog orguljara; seoske župe osim rijetkih iznimka još uvijek nemaju orgulja. Svakako vrijedi spomenuti isusovačke orgulje građene oko 1670—80, koje i danas postoje u kapeli sv. Florijana u Varaždinu.⁶ Rustičnost izradbe kućišta a i drugih dijelova orgulja ostavljaju utisak kao da bi mogle biti građene u samom Varaždinu, možda po nekom isusovačkom graditelju, uz pomoć domaćih stolara.

Tek u 18. stoljeću može se dokazati postojanje dvojice orguljara u Varaždinu. Ime prvoga nije poznato, jer se u maticama umrlih župe sv. Nikole tek usputno navodi kad se bilježe smrti dviju njegovih služavka 1752. i 1753, koje su sudeći po prezimenima bile sestre.⁷ Tom orguljaru za sada nije bilo moguće ući u trag i po svemu izgleda da je samo kratkotrajno boravio u gradu. Da li je to možda Josip Toplek, graditelj orgulja u Osekovu (umro oko 1782), to treba istom utvrditi.^{7a}

Matija Taschner (Tassner) 1782 — 1790

Drugi orguljar koji se u 18. stoljeću spominje u Varaždinu bio je Matija Taschner (lat. izvori Tassner), o kome ima nešto oskudnih podataka i jedno sigurno sačuvano djelo.

4. L. Šaban, Da li je majstor Ivan iz Varaždina radio orgulje u Varaždinskim Toplicama 1546. godine. S. Cecilija 1973, br. 1. p. 18—20. — Isti, Povijest orgulja župne crkve u Varaždinskim Toplicama. Revija KAJ, Zagreb 1974/11, p. 49—55.

5. Vizitacije (dalje VIZ) arhidakonata Varaždinskog, protokol br. 160/I, p. 77, te br. 161/II, fol. 117.

6. L. Šaban, Orgulje kapele sv. Florijana u Varaždinu. Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, Zagreb 1971. (god. XX), br. 5, p. 25—29. — Isti, Menzure svirala starih orgulja 17. stoljeća u kapeli sv. Florijana u Varaždinu. S. Cecilija 1972, p. 45.

7. K. Filić, Glazbeni život Varaždina. Varaždin 1972, p. 64. Njegov navod godine 1751 treba ispraviti u 1752.

7a. Čini se da je Toplek bio stanovnik Nove Gradiške jer 1784. javlja zagrebačka županija poglavarstvu u Novoj Gradiški o smrti Josipa Topleka. Arhiv Hrvatske (AH), spisi zagrebačke županije, katalog br. 144/29.

O porijeklu, biografiji i naukovanju ne zna se ništa pouzdano. Njegovo ime nigdje se ne spominje u matičnim knjigama Varaždina, što ukazuje da nije domaći čovjek i da nije u gradu dugo živio. U iskazu poreskih obveznika g. 1782/3. Taschner se spominje kao »subinquilinus« (podnajamnik, podseljnik) i obrtnik III klase. U ime dike plaćao je 1 floren 32 krajcera, te vojni 60 i gradski porez 90 krajcera.⁸ U popisu građana g. 1784/5. navodi se da stanuje u Vidovskoj ulici, dakle u predgrađu, u kući Ignaca Mongera, kao i da nije bio građanin (non civis).⁹ U popisu varaždinskih zanatlija g. 1784. spominje se jedan jedini »organifex«, to može biti samo Taschner koji ima samo 3 naučnika, bez pomoćnika.¹⁰ Posljednju vijest o Taschneru saznajemo sa sjednica zagrebačke županije 17. IX 1790, kada se već duže vrijeme nije znalo gdje Taschner boravi (stalno je okolo luto) jer su ga tjerali mnogi vjerovnici pa je županija objavila prodaju njegove kuće i imovine na javnoj dražbi.^{10a} Bez sumnje materijalni neuspjeh pokušaja orguljarske profesije indikativan je za uvjete koji su u nas kočili razvitak ove djelatnosti.

Taschner ostaje poznat u povijesti našeg orguljarstva kao dovršivač Toplekovih orgulja u Osekovu kraj Kutine. (Sl. 18). Župska spomenica iscrpno nas obavještava o toku gradnje. Pogodba za gradnju novih orgulja bila je učinjena 1781. s majstorom Josipom Toplekom da će za svotu od 450 fl izgraditi orgulje. No, majstor je malo što mogao ostvariti jer je zbog bolesti češće morao prekidati započeti posao i bio zbog slabosti nesposoban za rad te je najposlije usred posla umro (1782 i 1783). Nato je učinjen novi ugovor s majstorom Matijom Taschnerom iz Varaždina koji je za 160 fl dovršio orgulje 1783. (godina je na kućištu vidljiva). Iduće godine orgulje je za 60 fl bojadisao neki majstor iz Zagreba koji je također za bojadisanje glavnog oltara kapele u Stručecu primio 70 fl.¹¹

Toplek-Taschnerove orgulje u Osekovu idu u red naših vrlo vrijednih povijesnih orgulja, osobito zato jer su djelo dvojice domaćih graditelja, tako rijetkih u tom stoljeću. Orgulje su još posve izvorno očuvane i popravio ih je 1973. Milan Majdak, pa se o njima može nešto više reći. Imadu 12 registara, jedan manual i pedal, samostalan sviraonik ispred orgulja (koji je izvoran!), izvorne su i zračnice, mehanički dijelovi i svirale, a i izgled kućišta sačuvao je svoj izvorni izgled, boju i pozlatu (osim nešto manjih intervencija).

Dispozicija je slijedeća:^{11a})

-
8. Hist. arhiv u Varaždinu (HAV), Arhiv grada Varaždina (AGV) iskaz poreskih obveznika 1782/83. pod br. 498.
9. »In platea S. Viti, in domo Ignatius Monger, Mathias Tassner organifex non civis«. (Podatak zahvaljujem mr. I. Lentiću).
10. M. Androić, Prilozi poznavanju društvenih i gospodarskih prilika grada Varaždina u 18. stoljeću. U djelu Androić-Bayer-Pusić-Štampar, Varaždin u XVIII stoljeću i politički-kameralni studij. Varaždin 1972, p. 32.
- 10a. Zapisnik sjednica zagr. županije god. 1790. br. 1165/3 sjednica od 17. IX 1790. — Upozorenje na taj podatak zahvaljujem mr. Ivi Lentiću.
11. Liber memorabilium, sv. II, župe u Osekovu: »Pro elaboratione novi organi cum domino Syndico consilio inito immediate 1781. erga 450 fl coventum cum Josepho Toplek initum laborari coeptum est quod ob magistri Toplek continuam infirmitatem intermissum saepius, tandem post mortem ejusdem novo inito contractu cum organifice Tassner Varasdinensi erga fl 160, 1783 et 1784 positum est, datis pro ejusdem organi praetura pictori Zagrabiansi fl 60. Eidem pictori pro praetura arae majori in Strussecz dati fl 70.«
- 11a. Fotografiju orgulja zahvaljujem dr Doris Baričević.

Manual (C/E — c³):

1. Principal 4'
2. Quint 2 2/3'
3. Octav 2'
4. Quint 1 1/3'
5. Superoctav 1'

6. Portun 8'
7. Flauto 4'

8. Copula maior 8'
9. Copula minor 4'

Pedal (C/E — a):

10. Subbass 16'
11. Principalbass 8'
12. Fagot 8'

Zbor principalovih registara počiva doduše na Principalu 4', ali pokazuje za svoje poodmaklo povijesno vrijeme začudno zbitu i pravilnu baroknu formaciju alikvotnih nizova s obje kvinte i visokim Superoctavom, pa ne smeta što orgulje ustvari nemaju posebne miksture. U orguljama postoji zaseban zbor u oktavi udvojenih drvenih flauta: dvije otvorene (Portun 8' i Flauto 4') i dvije poklopljenice (Copula 8 i 4). Oba osamstopna registra flautâ služe kao baza principalovom zboru za pleno. Pedal ima dva uobičajena pedalna registra, ali ima i jezičnjak Fagot koji ide u red najstarijih poznatih primjera u Hrvatskoj (najstariji primjer nalazi se u orguljama u Čazmi iz 1767). Pojava upravo ovog registra u svom je vremenu u Hrvatskoj još tako neuobičajena da ostavlja, kao i neki drugi momenti, dosta otvorenih pitanja o provenijenciji Toplekova ili Taschnerova umijeća (nije moguće utvrditi tko je začetnik ovakve dispozicije, a tko je samo izvršitelj).

To što su orgulje do nas doprle nakon 190 godina postojanja u svom izvornom stanju velika je rijetkost i izuzetna organološka vrijednost. Za nedavnog popravka M. Majdak se posebno trudio da u orgulje ne unese nikakvih nepotrebnih izmjena osim što je priključio elektromotor za pogon mjeheva. U povijesnom pogledu mi se ovdje susrećemo s jednim u gornjoj Hrvatskoj dosele novim tipom gradnje orgulja, koji se razlikuje od utjecaja štajerske škole, a susreće se posebno u ovoj regiji kod nekih vrlo značajnih orgulja 18. stoljeća: u Čazmi (1767), Kutini (oko 1777) i Križu (1787). Te su značajke: samostalan slobodan sviraonik smješten po sredini između velikog kućišta i malog pozitiva u ogradi kora, isti s jedan do dva manuala, sa spojka u formi manubrija; dispozicija s gustim nizovima alikvotnih registara. Ove značajke posve nas udaljuju od tradicije koju susrećemo u Weinerovih i Eislovih orgulja, premda zborovi flauta u oktavi orgulja u Osekovu kao da se približuju analognoj dispoziciji u Weinerovih orgulja. Naročito u to vrijeme neobični u Hrvatskoj registar fagot češće se javlja tek za prvih decenija 19. stoljeća.

No interesantne su razlike u menzurama svirala. Slučajno je Majdak izmjerio sve troje orgulja: Eislove u Mariji Gorici (1759), Weinerove u Samoboru kod franjevača (1738) i ove u Osekovu.¹² Istina, kod potonjih izmjerio je samo promjer (što je najvažnije) uz navod da se labiji odnose kao 1 : 4. Zapaža se da su Taschnerove svirale principalovih registara općenito nešto šire od Eislovih, a u dubini nešto šire-u visini nešto uže od Weinerovih; da su drvene otvorene svirale flauta šire od Weinerovih i Eislovih; da su poklopljenice 8' uže, ali zato copula 4' dosta šira od Eislove (Weinerova u prvom manualu je danas Heilingerova). Ipak, ove menzure

12. Za usporedbu menzura: L. Šaban, Antonius Weiner organifex Zagrabiensis. U zborniku »Iz starog i novog Zagreba«, Zagreb 1974. — Isti, Orgulje ljubljanskog graditelja orgulja Ivana Jurja Eisla u Hrvatskoj. Zbornik ARTI MUSICES, sv. I, Zagreb 1969.

(usp. menzure Prilog 2) ne mogu uza sve razlike zatajiti pripadnost južno-njemačkoj školi, no da li austrijskoj ili češkoj, pokazat će tek kasnija istraživanja. Dodajmo da je izvorni tlak iznosio 75 mm.

Preostaje još pitanje jesu li kućište i orgulje istovremeni rad ili je kućište starije, na što ukazuju neki elementi. Cijena orgulja govori da je sve obuhvaćeno zajedno (iznosi 450 i 160, dakle 610 fl.), iz čega slijedi da su orguljari ujedno i graditelji kućišta.¹³ Prema tome, ornamentirane akan-tove vitice koje ukrasuju obje bočne strane orgulja i koje su identične onima na bočnim oltarima u lađi (potječu iz ranijih decenija 18. stoljeća) možda su ostatak onih ranijih orgulja koje vizitacije spominju 1765 i 1780, a koje su bile malene¹⁴ ili je kalemljenje vitica uslijedilo na zahtjev župnika koji je htio imati u crkvi po mogućnosti jednako posoblje. Cijena bojadisanja orgulja, koja je bila nešto veća od uobičajene za slične objekte u to vrijeme, došla je zbog znatno većih površina koje je trebalo pozlaćivati.

Istoj radionici, Toplekovoju ili Taschnerovoju, pripisao bih orgulje župne crkve u Lipovljanima kraj Novske (oko 1780—85), koje doduše još postoje ali su u toku vremena prerađivane, osakaćivane i zapuštane. Čini se da među ostacima ima još malo što izvornoga.

Odlaskom Taschnera iz Varaždina opet se prekida orguljarska dje-latnost u tom gradu. Idući se orguljari javljaju tek početkom 19. stoljeća.

Michael Milley (Millay)
(1814 — 1816)

O njegovu porijeklu ništa se ne zna, boravi samo kratkotrajno u Varaždinu. Spominje se 1814. u popisu pripadnika građanske čete, ali se navodi da nije bio građanin (non civis).¹⁵ U maticama vjenčanih župe sv. Nikole upisan je kao udovac koji se 4. XI 1815. vjenčava s Terezijom, kćerkom pok. natporučnika Ivana Rosenstingla.¹⁶ Posljednje što se o njemu zna jest da je krajem 1815. sklopio s općinom u Virju ugovor o popravku starih župnih orgulja, što je 1816. i izveo za 500 fl. uz besplatan stan i hranu.¹⁷

Kako o njemu otada nema vijesti, pretpostavljam da je napustio Varaždin.

13. Radi usporedbe nekoliko podataka o cijenama orgulja iz tog vremena: Eisl (1759) dobiva za orgulje od 8 registara bez kućišta 260 fl (Marija Gorica); isti graditelj dobiva za orgulje od 9 registara (1760) zajedno s kućištem bez bojadisanja 299 Rh fl (Svetice); graditelj A. Roemer iz Graza (1765) dobiva za orgulje u Var. Toplicama 500 Rh fl zajedno s kućištem i figurama dvojice anđela, dok je za bojadisanje plaćeno posebno 50 fl (ove orgulje po veličini prilično odgovaraju orguljama u Osekovu). Roemerove orgulje na Trškom vrhu kod Krapine stajale su 622 Rh fl, ali tu je sigurno uračunato i njihovo prekrasno kućište s 14 figura (1761), bojadisao ih je za 100 fl Franjo Krasing iz Krapine. Isti majstor Roemer gradio je orgulje za Zlatar (1762) za samo 300 fl premda su i tu bile tri figure (za bojadisanje je posebno utrošeno 100 fl). Konačno, orgulje župne crkve u mol-slavačkom Križu nedaleko Osekova (1787) stajale su 504 fl 30 xr. (očito je uračunat sav posao, veličina odgovara po prilici orguljama u Osekovu). — Usp. Šaban, *Orgulje Eisla*, p. 120 i 133; isti, *Orgulje u Var. Toplicama*, p. 53. — Vj. Noršić, *Povijest župe B. D. Marije u Zlataru, Zagreb 142*, p. 27. — Također podaci iz spomenica župa u Krapini i Križu.

14. VIZ, arh. Cazmanski, prot. br. 108/IV, p. 238 i 109/V, p. 95.

15. Podatak zahvaljujem mr. Ivi Lentiću.

16. HAV, matice vjenčanih župne crkve sv. Nikole 1809—1847.

17. Spomenica župe u Virju, p. 130: »Organum antiquum inito die 3a Decembris 1815 contractu per Communitatem cum Varasdinensi organifice Machaele Milley sequenti anno reparatum est florenis 500 valutibus, praeter victum et hospitium a Communitate praestitum«. Podatak vlasništvo organološkog arhiva republ. Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu.

Matija Jeremitz
(oko 1779 — 1854)

Ni u njegovu porijeklu nema točnijih vijesti. Jeremitz (Jeremics, Jeremich, posljednje vrlo rijetko) nije prezime udomaćeno u Varaždinu ili u bližoj okolici. Rođen je oko 1779. ali nije poznato gdje; umro je u Varaždinu 16. IV 1854.¹⁸ U Varaždinu se 25. VIII 1804. vjenča s Anom Petinger, čiji bi otac mogao biti kovački majstor; kumovali su Josip Derfler i Leopold Majerhofer.¹⁹ Još iste godine Jeremitz traži od magistrata punomoć da može zastupati u Zagrebu interese svoje žene u vezi nekog nasljedstva.²⁰ U to je vrijeme još uvijek »arcularius sodalis«. U braku je imao između 1805. i 1814. šestoro djece, od kojh su neka zarana umrla.

Čini se da su Jeremitz doseljenici u prvoj generaciji, vjerojatno Česi ili češki Nijemci. On sam uvijek se služi njemačkim jezikom i potpisuje kao Jeremitz, odnosno Jeremics. U Varaždinu uz Matiju živi kod majstora Ignaca Eggersdorfera i njegov brat Antun, o kojemu se kasnije više ne čuje. Postoji podatak da je Jeremitz 1816. živio »in fundo arcis«, dakle na teritoriju Starogradske varaždinske općine, a tu je vjerojatno i ostao. Izučio je najprije stolarski zanat u majstora Ignaca Eggersdorfera²¹ i svoju izobrazbu u potpunosti završio. Čini se da ga je majstor tako zavolio da je — kako je već bio u podmaklim godinama, a želio je mladom čovjeku pomoći — odlučio prepustiti mu svoju radionicu sa svim alatom i materijalom; također je računao da će, povuče li se, osloboditi u cehu jedno mjesto, predati ga Jeremitzu i tako mu osigurati budućnost. Kao čovjek po svemu se vidi da je Jeremitz bio dobar, kao zanatlija vješt i savjestan, čestit, miran i dobra vladanja. Bio je bolesnih nogu (hrom?), zbog čega po dovršetku naukovanja nije bio sposoban poći na tada obavezno trogodišnje vandrovanje. Stoga je 1804. uputio molbu za oprost od tog putovanja, što mu je Namjesničko vijeće i podijelilo. Magistrat je tada naložio senatoru Mihaelu Rizmanu, koji je bio komesar ceha, da sazove ceh i upozna ga s odlukom Namjesničkog vijeća.²² Jeremitz je predočio i svoj majstorski rad, nadajući se skoroj odluci o njegovu prijemu među cehovske majstore. Istovremeno je početkom 1805. uputio novu molbu na gradski magistrat moleći da bude primljen među građane. U molbi je naveo da će, premda u ovom času još ne posjeduje nepokretnog imetka, isti imati čim bude primljen u ceh, a vrijednost mu iznosi blizu 1000 florena.²³

Međutim, kao da se njegove nade nisu ispunile, u knjizi građana njegovu se ime ne nalazi, a nije ni poznato je li konačno primljen u ceh kao majstor. Lako je moguće da su majstori naivnog poštenjaka ipak izigrali i ugurali nekog od domaćih sinova.

18. HAV, matice umrlih sv. Nikole, g. 1848—1857.

19. HAV, matice vjenčanih sv. Nikole, g. 1788—1808.

20. HAV AGV, Zap. sjedn. od 20. X 1804, toč. 2006.

21. I. Lentić, Prilog gradnji o varaždinskim stolarima 18. i 19. stoljeća. Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, 1970. (god. XIX), br. 4, p. 15 i 18.

22. HAV AGV, Zap. sjedn. od 29. XII 1804, toč. 3211.

23. HAV AGV, Zap. sjedn. od 31. I 1805, toč. 180, kao i Jeremitzovu predstavku pod br. 180/1805.

Sredinom 1806. Matija moli magistrat da mu pozajmi svotu od 600 fl u svrhu kupnje kuće, što je magistrat odbio »ob defectum fundi«.24 Posjedovanje vlastite kuće u gradu ili na teritoriju grada bio je uvjet za prijem među građane, što očito Jeremitz tada ipak nije mogao dostići. Možda će tu biti razlog da je Jeremitz doskora napustio težnju da stekne građanstvo i nastanio se na teritoriju Starogradske općine, gdje je osim toga život bio jeftiniji.

Sve do 1816. manjkaju podaci o Jeremitzu, osim što brojni upisi rođenja ili umiranja njegove djece u maticama crkve sv. Nikole svjedoče da on ipak živi u Varaždinu. Nekako u tom vremenskom rasponu zbilja se krupna promjena u njegovu zvanju: on je izučio orguljarski zanat. Još 1806. spominje se samo kao »arcularius«, stolar, a sada (1816) on je i »organifex« i tako odsele ostaje. Nije nam poznato gdje i kod koga je izučio orguljarski zanat. To nije moglo biti u Varaždinu, gdje orguljara upravo nije bilo. Nije moglo biti ni negdje daleko jer s bolesnom nogom Jeremitz nije bio sposoban daleko se probijati, naravno pješke. Najvjerojatnije je učio kod Josipa Otoniča u Mariboru, koji majstor u to vrijeme neobično mnogo radi u Podravini, a Maribor nije daleko.

1816. za župnu crkvu u Knegincu, kojoj je grad Varaždin bio pokrovitelj, popravlja i postavlja stare orgulje koje su kupljene od crkve u Začretju. Varaždinski građani sabrali su u tu svrhu 304 fl u bankama, pa je magistrat pristao da se taj novac potroši za nabavu spomenutih orgulja. Te su orgulje imale 6 registara i dva mijeha sa strane; Jeremitz ih je složio (composuit) i popravio.25 Ove su 1872. zamijenjene novim orguljama koje je izradio Varaždinac Josip Papa ml, a koje se u posve zapuštenom stanju nalaze i danas na mjestu.

1825. naumio je biskup Maksimilijan Vrhovac nabaviti dvoje orgulje za župne crkve u Lupoglavu i Posavskim Bregima, kojim je župama bio kolator. Dao je ovlast svome upravitelju da pozove neke od orguljara da predlože svoje troškovnike. To su bili Matija Jeremitz iz Varaždina, Antun Bučar iz Peteranca u Podravini i Antun Werle iz Zagreba. Sačuvali su se troškovnici prve dvojice (Werle ih valjda nije ni podnio), no posao nije ipak dobio niti jedan od njih, nego župnik Adam Žuvić iz Koprivničkog Ivanca koji se amaterski bavio gradnjom orgulja i baš u to vrijeme već više orgulja izradio. Misleći da mu je pozivom da preda ponudu ujedno i osiguran posao, Jeremitz se baš spremao da započne s gradnjom orgulja kad je doznao da je posao povjeren Žuviću. Misleći da mu je Žuvić preoteo posao i protiv njega intrigirao, podnio je tužbu biskupu Alagoviću okrivljujući Žuvića da mu je ne samo taj, nego i neke druge poslove preoteo (naveo je orgulje kod sv. Petra u Zagrebu, popravak orgulja u crkvi Sv. Jurja u Trnju u Međimurju, u Svibovcu kod Varaždinskih Toplica, u Sevećini i Brezničkom Humu). Optužio je Žuvića da se uvukao u stolarski ceh i odanle gotovo silom odmamio dva naučnika te da će taj župnik,

24. HAV AGV, Zap. sjedn. od 30. VII 1806, toč. 1295.

25. Spomenica župe u Knegincu, p. 18: »(...) idem organum in sex registris ac duobus follibus in parte applicatis, simul composuit et reparavit Mathias Jeremicz, arcularius et organifex Varasidini habitans in fundo Arcis Varasidinesi nuncupato.« — Ispis iz spomenice zahvaljujem g. Juliju Krišku iz Varaždina. — Usp. I. Lentić, Prilog gradnji (21), 1. c.

nastavi li ovako, njemu oduzeti svaku mogućnost zarade i dovesti ga skupa s obitelji na prosjački štap. Biskup Alagović pozvao je Žuvića da dade očitovanje i da se opravda, što je ovaj i učinio. Naveo je da je netočna tvrdnja njegovu ulasku u ceh, jer on nije nikada zatražio prijem u ceh i nije otimao naučnike; da je njega sam pokojni biskup Vrhovac pozvao da mu izradi orgulje za Pos. Brege i Lupoglav jer je on u ponudi bio daleko najjeftiniji, a činio je to zato jer je htio udovoljiti svome biskupu i jer ga je vodila želja da radi na slavu božju, na utjehu svog biskupa i na čast svoga staleža. On nije nikada intrigirao protiv Jeremitza, već su župnici sami dolazili k njemu i molili ga da im gradi ili popravlja orgulje, za što može dati i pismene dokaze.²⁶

Uvidjevši da su Jeremitzovi navodi bez osnove, dijecezanski oficij upućuje magistratu pismo u kojem traži da se Jeremitz oštro ukori što iznosi neistinite optužbe protiv jednog duhovnog lica. Magistrat je na sjednici zaključio da podbilježniku Plohlinu, koji je bio komesar ceha, povjeri da obavijesti Jeremitza o sadržaju dopisa.²⁷ Otada ime Jeremitza više se ne susreće među spisima gradskog magistrata, znak da je Jeremitz živio mirno i čestito vršeci svoju profesiju bez prigovora, što je dovoljno da nigdje ne ostavi pisanih tragova iza sebe. O čestitim građanima nije trebalo raspravljati na sjednicama magistrata.

Ovom sporu zahvaljujemo podatak o obimu djelokruga koji je pokrivaio ili imao prilike pokrivati graditelj Jeremitz, a to je regija od Zagreba i gornje Posavine pa do Međimurja i Podravine. Još je dragocjenije da su se u nadbiskupskom arhivu sačuvala oba Jeremitzova predračuna za orgulje u Bregima i Lupoglavu, koji, premda orgulje nisu izvedene, ipak sadrže podatke o tome kako bi ih Jeremitz izveo. To su ujedno jedini sačuvani dokumenti pisani njegovom rukom. Pisani su njemačkim jezikom i dobrim, urednim rukopisom, po čemu se može zaključiti da je Jeremitz stranac, Nijemac. Oba dokumenta važna su za povijest našeg orguljarstva pa ih ovdje u cijelosti iznosim.²⁸

1.

Disposition der Orgel in Brege von 14 Stimmen, als Von Zinn

1. Principal	8	Schuch(!), tiefe Octave v. Holz
2. Octav	4	„
3. Quinta	3	„
4. Superoctav	2	,
5. Decima Octav	1	„
6. Mixtur	1	„ 3 fach c-g-c

26. J. Barlè, Graditelj orgulja župnik Adam Žuvić. S. Cecilija 1925, p. 51—53.

27. HAV AGV, Zap. sjedn. od 30. XII 1829, toč. 3055.

28. Nadb. arhiv u Zagrebu, Miscellanea XX. Dokumente zahvaljujem upozorenju g. Metoda Hrگا, višeg arhiviste AH.

	Von Holz		
7. Porton	8	Schuch	
8. Flauta	4	„	
9. Copula	4	„	
10. Flöten	2	„	
	Pedal:		
11. Sup bass	8	Schuch	
12. Octav baas	8	„	
13. Super Octav	4	„	
14. Bassetl	4	„	oder Fagot 8 Schuch

Grösseren Theil Manual Pfeifen von harten Holz mit 3 Blass Bälke
 (pripis tuđom rukom: Jedes Register p(er) 85 f Cm beträgt 1190 f Cm
 (= Conventions—Münze)

2.

Disposition der Orgel in Lupoglav (!!) von 10 Stimmen als

	von Zinn			
1. Principal	4	Schuch		
2. Quinta	3	„		
3. Octav	2	„		
4. Mixtur	1	„	3 fach	c-g-c
	von harten Holz			
5. Porton	8	Schuch		
6. Copula	4	„		
7. Flata(!)	4	„		
	Pedal von weichen Holz			
8. Sup bass	8	Schuch		
9. Octav bass	8	„		
10. Super Octav	4	„		

mit 2 Blassbälke,

Beide (Orgel) von guten Material, gut und dauerhaft gearbeitet, beträgt ein jeder Register 85. f. C. M. Die alte Orgel in Brege kann hergestellt werden um 600 f. C. m.

Sig. Varasdin am 28ten September 1825.

Matias Jeremitz m. p. Orgelmacher

(pripis drugom rukom: NB. 10 Register jedes per 85 f. Cm. beträgt 850 f Cm.)

Na poleđini spisa: perceptum 7^a octobris 1825. Uiberschlag des Varasdiner Orgelmachers

Upadljivo je da Jeremitz registar Subbass stalno označuje po njegovoj realnoj veličini (8 stopa), umjesto prema dubini zvuka (pošto je poklopljenica, zvuči oktavu dublje, tj. kao otvorena svirala veličine 16 stopa, kako se redovito bilježi). Još je čudniji naziv »Decima Octav« za registar veličine 1 stopu. Karakteristično je da Jeremitz u pedalu onih većih orgulja za Pos.

Brege predviđa 4 registra, a taj četvrti u alternativni: ili kao »Basset« (violoncello) ili kao jezičnjak Fagot 8, koji se registar u to vrijeme kod nas dosta cijeni i traži. Inače njegove dispozicije pokazuju jake crte klasične tradicije s primjesom ranog romantizma.

1829. Jeremitz popravlja pozitiv u kapeli sv. Vuka u Vukovoju iznad Klenovnika — pozitiv se danas u teško oštećenom stanju nalazi spremljen u Gradskom muzeju Varaždin — na čiju stijenku kućišta je njemačkim jezikom upisao taj popravak.²⁹

Dokora Jeremitz dobiva narudžbu za nove orgulje, jedine koje su se do danas sačuvale, orgulje kapele u Dropkovcu (župa Gornja Rijeka). S Gornjom Rijekom Jeremitz radi već ranije. Između 1819 i 1827. on u četiri navrata popravlja stare orgulje župne crkve te za te popravke dobiva nagradu dijelom u novcu, a dijelom u vinu.³⁰ Kako lijepa kapela u Dropkovcu još nije imala orgulja, to je župnik Ivan Benetić odlučio da nabavi jedne koje će odgovarati crkvenom prostoru. Naručio je u Jeremitzu 1831. orgulje sa 10 registara, i te su bile postavljene 1833. i obojadisane 1834. O tome govori natpis u kartuši na vrhu orgulja ovako: »Organum / Sti Xaverii, cura / Joannis Benetich / parochi Rechensis, ac / aeditui, Emerici Szerblinovich jun. / procuratum / 1833 / Math. Jeremicz / fecit et / pinxit / 1834«. Dakle, Jeremitz je sam sagradio i bojadisao orgulje. (Sl. 20 i 21). 29a.

Iz računске knjige ove kapele vidi se da je Jeremitz 22. XII 1831. dobio 53 fl. za gradnju kućišta, između ožujka i rujna 1832. primio je 697 fl. i 7 vedara vina, a zidar je za izgradnju pjevališta primio 80 fl. Konačno, 1834. Jeremitz prima 148 fl. 42 xr (valjda za bojadisanje kućišta) te 1838. još jednom 40 fl., vjerojatno za dotjerivanje nastalih grešaka.

U svemu orgulje su stajale 938 fl. 42 xr. i 7 vedara vina.³¹ Manjih popravaka trebalo je orguljama i kasnije, kroz niz godina. Zanimljivo je da su opet prebojadisane 1838, ali ovaj puta je to učinio netko drugi.

29. Na stjenki pozitiva upisano je: »1829. in May Reparirt und durch gestimt ward von Mathias Jeremits von Varasdin«. Ovom prilikom zahvaljujem prof. E. Armanu iz Zagreba na svojoj pomoći koju mi je ukazao kao mučnog pregleda tog instrumenta. — Usp. L. Šaban, Dva pozitiva 17. stoljeća u muzeju grada Varaždina. Godišnjak Gradskog muzeja IV, Varaždin, 1970.

29a. Fotografija fototeke organološkog arhiva ZZŠK SRH (snimio Nino Vranić).

30. Iz knjige računa župne crkve u Gornjoj Rijeci:

1819. die 10ma Septembris conductus est organifex Mathias Jeremitz, pro reparatione organi 100 fl et 5 urnis vini, praevis pro archa accipit 50 fl, die 10 ma Octobris organifici Mathiae Jeremitz dati fl 16

1820, 30 Junii organifex percepit 34 fl.

1822, 27a Februarii organifici Mathiae Jeremicz in reparatione organi datae 2 2/3 urnae vini.

1827, 23a Martii in reparatione organi Ecclesiae Parochialis 4 fl. — Ove orgulje su imale 6 registara i bile su nabavljene 1761. (v. kan. vizitacije).

31. Spomenica: Organum novum pariter pro parte ejusdem Capellae positum est anno 1833o, elaboratum per Mathiam Jeremitz organificem Varasdinensem. (p. 16)

Knjiga računa kapele:

1831, 22 Decembris, Organifici titulo archae pro novo organo conficiendo 53 fl.

1832, 4a mense Martio, Organifici pro organo in natura 7 urnae vini et in peccunia 25 fl. 20a mense Majo, Organifici pro organo elaboratione 250 fl; 31a mense Majo, Organifici eodem titulo 160 fl.; 24a mense Julio, Organifici pro organo 152 fl.; 20a mense Augusto, Organifici pro organo 25 fl.; 6a mense Septembris, Organifici pro organo 25 fl.; (istog dana) Magistro murariorum pro elaborato choro 50 fl.; 24a (septembris), organifici pro organo 50 fl.;

1833, 26a mense Februario, fabro ferrario pro labore penes organum et diversis minutis 4 fl. 45 xr.

1834, 17a mense Augusto, pro elaboratione organi Capellae organifici Mathiae Jeremitz 148 fl. 42 xr.

1835, 22a mense Julio, Organifici pro reparatione organi 10 fl.

1838, 8a mense Martio, Organifici pro elaborato organo 40 fl.; 17a mense Septembris, Pictori pro incoloratione organi 50 fl. 25a mense Octobris fabro ferrario pro reparatione cratum in choro 6 fl 51 xr.

1839, 13a mense decembris, pro reparatione organi organifici 15 fl.

1843, 24a mense Julio, In reparationem organi 4 fl 24 xr.

1844, 8a Decembris, in reparatione organi 3 fl. (Sve podatke iz župnog arhiva zahvaljujem razumijevanju i susretljivosti upravitelja župe u Gornjoj Rijeci g. Gustava Kuzmića).

Dispozicija ovih orgulja skoro u potpunosti odgovara onoj dispoziciji koju je Jeremitz predložio za orgulje u Lupoglavu, samo bez flaute 4', umjesto koje stoji gedeckt 4'. Orgulje imaju 7 registara u manualu i 3 u pedalu, nekih noviteta u dispoziciji nema. Naprotiv, novitet je opseg klavijature manuala i pedala: opkracene oktave više nema, a opseg se manuala penje čak do posve modernog opsega. Ne dobiva se utisak da bi opseg netko kasnije proširivao pa ga moramo smatrati izvornim, kao što te orgulje imaju i sve ostale dijelove još posve izvorne. Nažalost one su zapuštene i izvan upotrebe, što je svakako šteta. Na taj se način nije mogao postići skoro nikakav utisak o cjelini zvuka tih orgulja, već djelimično, samo nekih registara. Ipak zvuk je povoljan i ugodan, pažljiv popravak bio bi vrlo poželjan. Budući da je Jeremitz bio i vrstan stolar, to je vrlo lijepo ukomponirao u prostor orgulje zajedno s ogradom kora, koju je presvukao drvetom i tako cjelovito povezo s orguljama. Čitava stolarija primjer je vrlo lijepog bidermajera. Dispozicija je slijedeća:

Pedal (C — f)

Manual (C — f³)

1. Principal 4'
2. Quint 3'
3. Octava 2'
4. Mixtur 2x

5. Flauto (Portun) 8'
(najdublje svirale
pokl.)
6. Gedeckt 8'

7. Copula 4'
8. Subbass 16'
9. Octavbass 8'
10. Choralbass 4'

Manual je ugrađen u malu nišu na lijevom boku kućišta, manubriji poredani su visoko iznad sviraonika u vodoravnom redu, onako kako slijede povlačnice registra. Ovo su očiti utjecaji štajerske tradicije, na taj način osobito često gradi Josip Otonič iz Maribora (umro oko 1818), pa pretpostavljamo da je Otonič mogući učitelj Jeremitzov.

Vrlo vjerojatno se na Jeremitzu odnosi upis u knjizi računa župne crkve u Krapini, iz kojega je vidljivo da je neki varaždinski orguljar 1836. od veljače do lipnja čistio i popravljao orgulje i, naročito, stavio novi registar fagot (lituus) u orgulje; za sve zajedno primio je 174 fl., dok je sam fagot stajao 20 fl. Međutim, iz vizitacija god. 1857. saznaje se da to nisu bile orgulje u župnoj crkvi, već orgulje u zavjetnoj i proštenišnoj kapeli Majke Božje Jeruzalemske na Trškom vrhu iznad Krapine.³² Ustvari, ovo su divot-orgulje Antuna Roemera iz Graza, građane 1761. Kako nije poznat niti jedan slučaj da bi Gotthard Steininger gradio jezičnjak fagot, ovaj rad može biti samo djelo Jeremitzovo. A budući da spominje da je isti župnik nabavio novi pozitiv i za kapelu sv. Triju Kralja iznad Krapine (pozitiv propao u zadnjem ratu), možda je i ovaj bio djelo Jeremitzovo.

U potrazi za izgubljenim ili nepoznatim djelima Matije Jeremitzu bio bih sklon pripisati mu pozitiv sa 6 registara u kapeli sv. Duha u Šemovcu kraj Varaždina (župa Bartolovec) koji nikako nema veze s načinom rada Steininger; naprotiv neki ornamentalni dijelovi kućišta kao i njegova struktura, sviraonik s bočne strane itd. govorili bi u prilog Jeremitzu. Samo sumnjam da

32. Iz knjige računa župne crkve u Krapini:

1836, 26. II: Organifici Varasdinensi ut Quietantia 60 fl (tintom pripisano: lituus fagot)

24. IV: pro victu Organificis ut Conto 12 fl. 45 xr

12. V: pro victu organifici ut Conto 21 fl 45 xr

5. VI: 20 fl. cm. ad Fagot

16. VI: Organifici pro reparatione Organi et novo Fagot ut Quietantia 174 fl. cm.

je registar Regal (jedini primjerak u nekom našem starijem djelu) njegov (16 tonova). Pozitiv je djelo ranijeg 19. stoljeća s nešto kasnijih preinaka. Nažalost i on je zapušten.

Vrlo lijepe i glazbeno vrijedne orgulje iz 1839. nalaze se u župnoj crkvi sv. Ane u Loboru, njihov autor je također nepoznat. Na kartuši osim godine stoji i ime darovatelja, a to je bio Ivan Babić, župnik u Loboru i kanonik čazmanski (čazmanski kaptol stoluje u Varaždinu!). I te orgulje imaju svi-raonik na lijevom boku u maloj niši, manubrije visoko gore u jednom redu, pedalne sa strane. Imaju 11 registara čija dispozicija jako nalikuje orguljama u Dropkovcu (dva registra izmijenjena su 1903., Gamba i još jedan); no razlikuje ih stroga plošnost prospekta, kao i stara pokraćena oktava u manualu i pedalu. Vrlo lijepo ih je 1966. popravio F. Antolić pa ove orgulje upravo odskaću lijepim zvukom od mnogih drugih iz tog vremena kojima je zbog zapuštenosti jedva moguće izmamiti koji glas. Ako im je Jeremitz doista autor (a ne znam kome bih drugome to djelo tipološki mogao pripisati), onda i orgulje u Dropkovcu imaju velikih izgleda da se otkriju kao zvukovno vrlo kvalitetno djelo starog majstora.

Iz istog vremena nalazi se u kapeli sv. Petra na Petrovoj Gori (također župa Lobor) mali pozitiv koji ne može biti djelo Steiningerovo ili Zagrepčanina Pumpa, pa i ovo treba razmotriti kao moguće Jeremitzovo djelo.

To bi ujedno bilo sve što bi se moglo pripisati Jeremitzu.

Gotthard Steiniger
(1782. ili 1792 — iza 1850)

Posljednji među starijim varaždinskim graditeljima orgulja jest Gotthard Steiniger, majstor čija je biografija neobična, gotovo zagonetna i postavlja mnoga pitanja na koja još valja dati odgovor.

U popisu građana (Conscriptio popularis) god. 1829. stoji da je rođen 1782, u popisu pak iz 1834. godina rođenja je 1792.³³ Poriječlom iz Pečuha ili pečušskog okružja, u Varaždinu živi od 1817. Ima porodicu, ali nije vjenčan; ima troje nezakonite djece (možda od dvije žene), od kojih je samo ono prvo dijete — Alojzije Franjo — 1822. kršteno u jednoj varaždinskoj crkvi (kao majka se navodi Ana Šerner).³⁴ S tom »ženom« kumuje 1823. na jednom krštenju. No gdje su rođena ili krštena ostala djeca, to nije poznato. U popisu pučanstva god. 1829. spominje se sin Gotthardus kao rođen 1826 (Alojziju Franji nema spomena!) i kćerka Marija (bez naznake godine rođenja), oboje djece nezakonito (spurii). Da li im je majka Agneza Kuszner, koja se spominje kao domaćica (oconomia)? Svakako je dosta teško shvatljivo kako se Steiniger uz ondašnje predrasude u takvoj malograđanskoj sredini uopće mogao održati kraj takvih u javnosti svakako zazornih obiteljskih prilika. Zanimljivo je da je Steiniger još 1832. posjedovao tzv. »slobodni list«, dokazalo da nije bio vjenčan. Još je čudnije da se u matičnim knjigama obiju varaždinskih župa ne nalazi traga bilo kojem članu obitelji Steiniger osim već navedenih, bilo da su se vjenčali, da su kumovali ili umrli, pa tako nije

33. Posljedni podatak zahvaljujem mr. I. Lentiću.

34. HAV, matice krštenih sv. Nikole g. 1812—1825, p. 380.

poznato ni kada, ni gdje je Steininger umro. Možda je živio u jednom od prigradskih zaselaka, a u gradu da je imao radionicu?

U vezi njegova porijekla dolazi 1827. do istrage jer je u Varaždin stigla prijava mariborskog magistrata da Steininger posjeduje lažne dokumente. Naime, Steininger se mnogo kretao na području ptujskog i mariborskog okružja tražeći posla ili narudžbi, pa je tako nekom prilikom došao u dodir s tamošnjim vlastima. Na zahtjev mariborskog magistrata, koji je dokumente zaplijenio i poslao magistratu u Varaždin, ovaj određuje izvide tko je skrivio da su se takvi dokumenti izdali. Međutim, senator Aleksandar Lepši, koji je svojevremeno izdao dokumente, nije se mogao saslušati jer je bio smrtno bolestan i uskoro je umro. Nakon poduže prepiske među upravama u Mariboru i Varaždinu zaključilo se da se od Steiningera ultimativno zatraži da iz svog zavičaja donese vjerodostojne i ispravne dokumente.

Želio bih istaknuti da se ovdje ni časa nije radilo o sumnji kao da bi Steininger krivotvorio dokumente, što bi njegov moralni lik jako teretilo i svakako imalo zakonskih posljedica, već se uvijek navodi i ističe neispravnost tih dokumenata, što je krivnja onoga koji ih je izdao. Uostalom Steininger tu uopće nije bio u pitanju, on je stalno na slobodi, slobodno se kreće i kroz čitavo vrijeme u raznim krajevima vrši svoju djelatnost.

Najposlije varaždinski magistrat 1833. stavlja ultimatum i traži da Steininger u roku od 2 mjeseca pribavi nove dokumente. Steininger 23. siječnja moli magistrat da bi odgodio na neko vrijeme svoju naredbu, jer je zima, on mora pješačiti, put je dalek, tegotan i opasan po zdravlje, njegove snage više nisu mladenačke. Osim toga, da bi njegova obitelj uzmogla proživjeti, on mora najprije zaraditi koliko je potrebno za opstanak. K tome upravo očekuje da generalkomanda u Zagrebu ratificira ugovor o gradnji orgulja u Podravskom Novigradu koji je sklopio s tamošnjom vojnom upravom (Podravina je u to doba još u Vojnoj granici). Stigne li odobrenje, on mora udovoljiti slovu ugovora, koji je u protivnom sigurno sadržavao odredbe koje bi Steiningera jako oštetile. Kako bi sklonio magistrat na blagost, razumijevanje i popuštanje, Steininger podsjeća da je još od 1817. stanovnik ovoga grada, da je uvijek redovito zadovoljavao svim svojim obavezama, plaćao poreze i vršio sve građanske dužnosti pa tako i one u građanskoj četi (milici), čemu je čak više i revnije dopriniosio od samih domaćih ljudi.³⁵

Predstavku je napisao vrlo lošim i nevještim njemačkim jezikom uz čestu upotrebu pogrešnih izraza, što je dokaz slaba školovanja. Nije poznato kada je napokon Steininger krenuo u zavičaj i kakve je dokumente donio, ali nema dvojbe da se stvar uredila. On i opet odlazi u Sloveniju, no više nikakvih prigovora nema.

1838. Steininger traži od magistrata da mu izda svjedodžbu o vladanju. Nije poznato zbog čega mu je dokument trebao, ali posve sigurno u vezi neke narudžbe. Naručilac je često tražio svakakvih osiguranja prije negoli je potpisao ugovor i majstoru povjerio izradu orgulja. Magistrat je izdao lijepo svjedočanstvo u kome je istaknuo da Steininger časno zarađuje svoj kruh, živi od svoje profesije i uživa povjerenje svojih sugrađana kao i poglavarstva.³⁶

35. HAV AGV, Zap. sjeđn. od 6. II 1833, toč. 354, posebno Steiningerov izvorni podnesak uz ovaj zapisnik.
36. HAV AGV, Zap. sjeđn. od 16. I 1838, toč. 162 i spis.

Početakom 1844. Steininger traži ovjeru jamčevine u visini iznosa od 100 florena koju je tražila općina u Carevdaru kako bi dobio narudžbu za gradnju orgulja.³⁷ O tim orguljama nije dalje ništa poznato.

Steiningerovo ime posljednji se puta susreće u nekom javnom dokumentu mjeseca rujna 1845. kada je molio magistrat da mu izda svjedodžbu siromaštva.³⁸ Po svoj prilici tada je napustio radionicu. Posljednji znak života nalazimo u obliku zapisa u orguljama kapele sv. Jeronima u Štrigovi u Međimurju pa je vjerojatno uskoro zatim umro.

Najraniji poznati podatak o Steiningerovu djelovanju potječe tek iz 1826, dakle 9 godina otkako se naselio u Varaždinu. Slučaj koji je Steiningerovo ime zaveo u protokole magistrata nije baš ostavio najbolji trag. Radi se o orguljama koje je te godine sagradio za župnu crkvu u Maloj Subotici u Međimurju. Orgulje nisu baš dobro uspjele, bilo je grešaka, pa su općinari i župnik tražili da majstor dođe i u smislu obaveza u ugovoru orgulje popravi i stavi u red. Župnik Vahtarić potanko je iznio uvjete sklopljene kod pogodbe i dokazivao svom okružnom sucu da se Steininger nije pridržavao tih pogodba; on ga je čak okrivio da odgovorom koji je dao magistratu kuša sebe opravdati prikrivanjem prevare, kako se župnik izrazio. Župnik zato traži od magistrata da izašalje na graditeljev trošak dvojicu vještaka da točno pregledaju orgulje i utvrde tko ima pravo. Magistrat je na to pozvao Steiningera da u roku od 8 dana dade očitovanje.³⁹ Nažalost taj se odgovor graditeljev nije mogao pronaći. Čini se da se spor doduše nekako smirio, ali orgulje ipak — nisu vrijedile! Vizitacije spominju u toj crkvi još 1768. manje orgulje sa 6 registara koje su bile nabavljene u Grazu. Tek 1841. spominju se opet nove orgulje, ali sa 12 registara. Teško je zamisliti da bi vizitator orgulje građene 1826. još 1841. spominjao kao nove, već se tu zaista radi o novom instrumentu. Pretpostavljam da su Steiningerove orgulje tada već maknuli. Tako kratak životni vijek orgulja sigurno nije dokaz njihove uspjelosti. Ali — ni najvećim orguljarima nije uvijek sve polazilo za rukom, i oni su imali neuspjelih djela. Usputno da kažem i to: kao da ova crkva nije imala sreće sa svojim orguljama jer se već 1864. orgulje spominju kao loše, a oko 1870. zamijenise ih opet nove, ove današnje, vjerojatno djelo Mije Krainza iz Maribora.⁴⁰

1827. Steininger dopire čak u okolice Jastrebarskog. U proštenskoj crkvi u Volavju popravlja pozitiv A. Scholza iz Celja i za taj posao dobiva 42 fl.⁴¹

24. lipnja 1828. Steininger postavlja pozitiv sa 6 registra u proštenskoj kapeli B. D. Marije u Klupcima (župa Sv. Križ—Začretje). Taj je sačuvan, iako dosta oštećen.⁴² Čini se da je kućište ovog pozitivna nešto starije, da je Steininger samo ugradio novi instrument. Ipak, taj rad u svemu nosi značajke Steiningerova djela pa ćemo te karakteristike ukratko opisati. Prema

37. HAV AGV, Zap. sjedn. od 30. I 1844, t. 369.

38. HAV AGV, Zap. sjedn. od 30. IX, toč. 3525.

39. HAV AGV, Zap. sjedn. g. 1826, t. 1744 i 2029 te god. 1827, t. 624.

40. VIZ arh. Bekšin, br. 78/IX, p. 253; br. 85/XVI, p. 98 i br. 87/XVIII, p. 220.

41. Na ceduljama u orguljama piše: »Gotthard Steininger Orgelbauer in Warasdin Reparirt den 15ten May 1827.« Na drugoj cedulji župnik zapisuje: »Organum reparatum sumptibus Ecclesiae Anno Domini 1827. in quam reparationem — quia omnia attrita erant — consumpti sunt floreni 42. Signatum Volavje 1828(!) 15ta may Josephus Herak, Parochus loci.«

42. Cedulja u orguljama: »Diese Orgl hat gemacht G. Gotthard Steininger in Warasdin im Jahr 1828. 24ten Juny.

tradiciji 18. stoljeća sviraonik se nalazi u začelju kućišta pa svirač gleda kroz malo okance na glavni oltar. Klavijatura je također tradicionalna, ima još barokni opseg s pokraćenom oktavom (C E-c³). Oplata donjih tipaka priprosta je, jednostavno rezana, tamnosmeđe boje. Ručice za otvaranje registra nalaze se postrano, s obih strana klavijature, na vrhu ponešto zaobljene i podešene za horizontalno pomicanje u stranu. Klavijatura je položena iznad zračnog spremišta zračnica, tipke otvaraju čepove (ventile) kancela probodnom mehanikom što omogućava neobično lako pokretanje tipaka. Mjehovi su u bazi instrumenta, jedan ponad drugoga, svaki na jedan nabor, otvori na boku kućišta pokreću se povlačenjem remenja. Od šest registara dva najdublja su poklopljenice (Gedeckt 8' i 4'), zatim jedna drvena flauta od 4' stopa, Principal 2' u prospektu, Octav 1' (ili Quinta 1 1/3'?) i jednostavna mikstura. Instrument je gotovo posve izvoran u pogledu materijala (zračnice, svirale), iako posve zapušten i, nažalost, već oštećen. Velika je šteta što se ništa ne poduzima za njegovo uzdržavanje jer bi bio sposoban za popravak i svirku.

Iz 1829. poznata su dva rada: pozitiv sa 6 registara u kapeli u Donjoj Batini (župa Zlatar) i mali uništeni pozitiv od 4 registra u kapeli B. D. Marije u Dubovcu Gornjostubičkom. Pozitiv u Batini stajao je 500 fl. Budući da kapela nije imala više nego samo 100 fl. gotovine, župna crkva u Zlataru pozajmila je 145 fl., narod je sabrao 100 fl., dok su ostatak namaknuli darovatelji: župnik L. Havičić, M. Bogati i neki drugi.⁴³ Po dispoziciji taj je pozitiv posve jednak onome u Klupcima, samo što danas ima pet registara (jedan je izbačen). Već je jako trošan, temeljna poklopljenica dotrajala je i loše zvuči, dok su na ostalim sviralama vidljivi tragovi intervencija, »popravaka« i oštećenja različitih ruku. Inače zvučnost bila bi simpatična, vrlo ugodna u nevelikom prostoru kapele (sl. 19)^{43a}

Od pozitiva u Dubovcu ostalo je samo kućište, zapravo njegov kostur, kao i zračnice, dok su tipke do kraja pokidane, svirale raznijete. U zračnici se kao nekim čudom ušćevala izvorna cedulja pa tako saznajemo da je pozitiv bio Steiningerovo djelo.⁴⁴ Imao je ručice za postrano pomicanje, sviraonik iza kućišta, mjehove u bazi instrumenta podešene na vuču remenjem.

U Podravskoj Subotici (župa Rasinja) u kapeli sv. Margarete zatečeni su posljednji ostaci manjeg pozitiva, uništenog krajem prošlog rata. Pravo je čudo da se u toj razvalini ipak sačuvala originalna cedulja koja je spašena zajedno s još jednom ceduljom iz 1865; obje sadrže vrijedne podatke. Pozitiv je Steiniger dovršio prosinca 1830, a orguljar Mato Schwarzmayer iz Koprivnice ga povećao, dodao pedal i mjehove smjestio u poseban sanduk u kutu pjevališta.⁴⁵ Mjehovi se otada gaze. Dispozicija malih Steinigerovih pozitiva bila je: Gedeckt 8 i 4, Principal 2 i Octav 1.

11. travnja 1831. Steiniger je u blizini Samobora, postavlja veliki pozitiv u kapeli sv. Roka u Galgovu (župa Martin pod Okićem). Imao je 6 registara

43. Noršić, Poviest župe Zlatar, p. 60.

43a. Fotografija fototeke organološkog arhiva ZZSK SRH. (foto Nino Vranić).

44. Na cedulji: »Diese Orgel hat gemacht Gotthardt Steiniger den ... Juny 1829. zur Ehre Gottes . . . . Pfarrer Ign. Doschen (?) . . . . und Seine (Gemeinde).

45. Prva cedulja: »Diesse Orgell hat Gotthard Steiniger gemacht ichm(!) Jahr 1830. den 10ten Dezember in Warasdin.« Druga cedulja: »Und im Jahre 1865 wurde die ganze Orgel über ändert, es wurde gemacht 4 fuss Prinzibal und ein Pedal dazu und ein Neuer Kasten samt Blassbalg d(urch) den Matto Schwarzmaer in Kopreinitz.« Podatak organološkog arhiva ZZSK SRH; izvorne cedulje sačuvane.

(dvije poklopljenice, Principal 4' u prospektu, otvorenu drvenu flautu 4', Octav i Miksturu). Zanimljivo je da je ovaj pozitiv jedini poznati među Steiningerovim pozitivima koji ima potpunu duboku oktavu i opseg klavijature do d³, vrlo lijepu svjetlosmeđu oplatu tipaka (kruškovina? šimširovina?), koji materijal inače majstor ne upotrebljava. Da li je to tuđe djelo, samo obnovljeno? Pozitiv je uništen nakon Oslobođenja kada su, prema pričanju ljudi, povučene metalne svirale kako bi se popravile orgulje u župnoj crkvi. Sada su te razvaline od pozitiva oštećene, pa jedva ima nade da će se ikad opet popraviti (smisla ima, ako su svirale u župskim orguljama).⁴⁶

Već je spomenuto da je Steininger 1833. izradio orgulje za župnu crkvu u Podravskom Novigradu. Prema vizitacijama iz 1840. orgulje su trebale samo neznatnih popravaka. Za kasnije vrijeme manjkaju podaci, a nema takvih ni u spomenici. Oko 1900. crkva dobiva nove orgulje tvrtke Rieger.

U to vrijeme Steiniger ponovo radi u Sloveniji, ali nije poznato gdje i što. Pozitiv graditelja Rudolfa Rappolda (1688), koji se u to vrijeme nalazio »in situ« u dvorcu Borlu kraj Ptuja — sada u zbirci Gradskog muzeja Varaždina — Steininger je popravljao i ubilježio po običaju taj podatak na zračnicu instrumenta.⁴⁷ Prema tome, navod magistrata u Varaždinu bio je točan. Steininger je 1833. doista boravio u Sloveniji.

Nekako u 1832. ili 1833. ide izradba malog pozitiva za kapelu sv. Križa u perivoju dvorca Trakošćana koja je 1832. bila obnovljena. I taj je pozitiv potpuno slupan i uništen. Oskudni tragovi izvorne cedulje, vidljivi u zračnici bar odaju graditelja.⁴⁸ Oblik podsjeća na pozitiv u ogradi kora orgulja u crkvi u Bednji, djelo Steiningerovo. U vizitaciji g. 1857. hvali se dobra i dostatna zvučnost toga pozitiva, a imao je običajna 4 registra.

Dolazimo do nekoliko odgovornih radova koje je Steininger morao izvršiti na već postojećim instrumentima, a koji možda najbolje pokazuju njegovu zanatsku vrsnoću.

U Donjoj Višnjici nedaleko Trakošćana nalaze se lijepe orgulje 18. stoljeća, koje su prvobitno bile pozitiv sa 7 registara (plaćene su sa 229 Rh. fl.), a nabavljene 1754. najvjerojatnije u Grazu. Steininger je taj pozitiv 1834. pre-radio u potpune dvomanevalne orgulje s pozitivom u ogradi kora, (sa 3 registra) i dodao dva pedalna registra. Orgulje posjeduju vrlo kvalitetan zvuk, znak da su bile djelo vrsnog gradačkog majstora, ali su i dokaz uspjelog Steiningerova djela.⁵⁰

Identičan zahvat desio se i u izvanrednim orguljama Gaetana Moscatellija u Bednji. Orgulje su bile građene na mletački način, posve tuđ ovdašnjoj austrijskoj tradiciji i našim nevještim i navikama podložnim orguljašima. Negdje oko 1830 — 1834. izvedeno je njihovo pregrađivanje i pretvorba iz kasnog talijanskog instrumenta i njemački regionalni tip. Odstranjen je raniji sviraonik u pročelju orgulja, s manubrijima s desne strane u vertikalnoj liniji

46. Cedulja u zračnici: »Gothard Steininger Orgelbauer in Warasdin den 11ten April 1831.«

47. Na zračnici: »Diese Orgl hat reparirt Gotthard Steininger Orgelbauer aus Warasdin den 3ten Juny 1833.«

48. Na ostacima cedulje vidi se tek toliko da se razabiru slova imena graditelja i datum 5. listopada 183. . .

49. VIZ arh. Zagorje, br. 17/VIII, p. 622: »Organum vero cum choro sat bonum et sonorum adest.«

50. VIZ. kao gore, br. 23/V, fol. 29 (god. 1754), kao i br. 17/VIII, p. 597 (god. 1857): »Organum habet bonum 13 (!) mutationum, amoenitatem sonitus, praebet manum dexteritas.« dakle orguljaš je bio slab. Broj registara je pogrešan jer te orgulje i danas postoje i nalaze se u odličnom stanju. Za nedavna popravka (F. Antolić) pronađena je u zračnici pedala Steiningerova cedulja čiji tekst nisam mogao dobiti.

i koso položenim tipkama pedala, i izgrađen je novi dvomanualni sviraonik u začelju pozitiva smještenog u ogradu kora koji ima običajna 4 registra. Kućište ovog pozitiva vrlo nalikuje kućištu pozitiva u kapeli dvorca Trakošana, pa zaključujem da je pregradnju izveo Steininger.⁵¹

Napokon isto tako vjerujem da se Steiningeru može pripisati slično povećanje orgulja u proštenišnoj crkvi Sv. Jurja na Bregu u Međimurju. U vizitaciji iz 1841. navodi se da je orguljar popravio orgulje, iščistio i dodao 6 novih registara te učinio sve tome potrebno. U toj se crkvi također nalazio pozitiv kojega su 1779. odmijenile orgulje s 8 registara. Kako su ove bile zvukovno mnogo preslabe za prostor crkve, to su sada povećane na 14 registara, po čemu sudim da se i tu prigradivao pozitiv u ogradi kora i dodavao drugi manual.⁵² Ni tim orguljama nema traga otkako su ih odmijenile 1923. lijepe Brandlove orgulje.

Godina 1844. zauzeta je gradnjom orgulja za Carevdar, ali o njima se više ništa ne zna.

1845. Steininger je vlastoručno ubilježio popravak kojega je izveo na pozitivu Simona Ottonischera u kapeli B. D. Marije u Radovanu (župa Margečan), no to je bio samo rutinski posao.⁵³

1842. izradio je Steininger opet jedan pozitiv s 4 registra u kapeli sela Jakopovca (župa Varaždinske Toplice) čija dispozicija odgovara već ranije opisanim sličnim pozitivima. Kućište nije njegovo, već datira iz razdoblja rokokoja i vrlo je lijepo. Šteta što nije poznato tko mu je bio graditelj. Steininger je učinio potpunu obnovu, čak je promijenio i klavijaturu. Danas je pozitiv posve zapušten i bez nešto svirala, iako je materijal još sav stari.⁵⁴

1849. Steininger gradi svoje posljednje orgulje koje je čitave izradio, dakle i kućište. Gradio ih je za župnu crkvu u Miholjancu u Podravini nedaleko Virja. Te orgulje više ne postoje jer ih je 1967. odstranio F. Antolić sagrađivši nove. Sačuvala se samo Steiningerova izvorna cedulja iz zračnica koju mi je odstupio F. Antolić.⁵⁵ Župska spomenica sačuvala nam je dragocjene podatke o gradnji. Steininger je te orgulje gradio 3 (!) godine, a u samom Miholjancu 3 i po mjeseci, i kroz to je vrijeme nevoljni župnik morao hraniti trojicu ljudi te im dati stan u svom dosta tijesnom prizemnom dvoru. Opskrba je župnika stajala po 40 krajcera dnevno po osobi, dok su ti ljudi kroz to vrijeme ispili do 10 vedara vina. U svemu je župnik na njih potrošio 233 florena čemu su ponešto doprinijeli i župljani. S druge strane, župljani su sabrali i dali najveći dio svote za nabavu orgulja, dakle 257 florena, koliko je majstor dobio za te orgulje od 7 registara. Bojadisanje orgulja stajalo je 10 florena, a da bi se orgulje bolje čuvale od nepozvanih, župnik je

51. O povijesti orgulja u Bednji v. L. Šaban, *Orgulje mletačkog graditelja u Bednji*. Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, Zagreb, 1974, (god. XXIII) br. 3—4, p. 63.

52. VIZ Bekšin br. 81/XII, p. 17 (god. 1779) te br. 85/XVI p. 33 (g. 1841): »Organum est respectu amplitudinis Ecclesiae exiguum, et in malo statu, ideo secundum contractum cum organifice Varasdinensi initum huius desolati organi omnes mutationes (vulgo Registers) ex integro renovatur reparanturque, atque illi, adhuc sex novae mutationes cum armario aliisque necessariis hoc anno (1841) addentur.«

53. U zračnicama: »Reparirt und gestimmt durch Gotthardt Steininger Orgelbauer in Varasdin am 22 April 1845 zur grössern Ehre Gottes.«

54. Cedulja: »Gemacht durch Gotthardt Steininger Orgelbauer in Varasdin am Iten März 1842 Beendet ... (ošt.)

55. Cedulja u pozitivu: »Das Werk hat gemacht Gotthardt Steininger orgelbauer zu Varasdin, zur Grössten Ehre Gottes und der ganzen Cristlichen Pfarr-Gemeinde im Jahre 1849.«

dao načiniti nova vrata u tornju i još ogradu oko orgulja. Sve zajedno iznosilo je 520 florena 36 krajcera, izuzev podvoz koji su dali župljani.⁵⁶

Tri i po mjeseci rada na relativno malim orguljama znak je da je Steininger ustvari najveći dio orgulja izrađivao na licu mjesta. Ako se sjetimo da je 1845. tražio svjedodžbu siromaštva i, pretpostavljam, u to vrijeme otkazao obrt, ovako dugo bavljenje u Miholjancu samo je potvrda mojih pretpostavki. Tom prilikom nisu odbacili stare, ranije orgulje (pozitiv), već ih je Steininger popravio za 20 fl. i postavio u kapelu u Hampovici. Ni ove više ne postoje.

Posljednji Steiningerov poznati rad jest obnova orgulja u kapeli sv. Jeronima u Štrigovi (1850). Već se po vanjskoj strukturi kućišta vidi da se radi o nešto starijem djelu, možda s početka stoljeća, čiji bi graditelj najvjerojatnije bio Josip Otonič iz Maribora. Sviraonik na boku, visoko smješteni okruglo tokareni manubriji karakteristična izgleda, crne tipke manuala s gornjim bijelima od slonovače, sve upućuje na Maribor. Steininger je izveo zračnice i možda obnovio neke druge dijelove, no koliko je svirala njegovih, treba tek utvrditi. Imaju 6 registara u manualu, dva u pedalu i zvučnost dobru i ugodnu u lijepom crkvenom prostoru. U zračnici nalazi se Steiningerova izvorna cedulja. To su jedine njegove orgulje koje se još uvijek nalaze u upotrebi.⁵⁷

Osvrnemo li se na poznate radove Gottharda Steiningerera, mora se konstatirati da ne znamo ni za jedno veće njegovo djelo prema kojemu bismo mogli prosuditi umijeće i mogućnosti ovoga majstora. Znamo za 12 njegovih radova, pretežno manjih pozitiva, za 3 veće pregradnje ranijih orgulja te za nešto popravaka. Sud o njemu otežava činjenica da su skoro sva njegova djela uništena, zapuštena ili odbačena; samo vrlo mali broj sposoban je da nešto lijepa kaže o tom marljivom, čestitom i savjesnom majstoru. Ipak, čovjek koji je tako uspješno umio izvoditi komplicirane zahvate na orguljama kad je trebalo pregrađivati ili preuređivati instrumente, čovjek koji je umio graditi dobre zračnice s povlakama kao što su one pozitiva u Galgovu ili orgulja u Miholjancu (imao sam ih prilike vidjeti u spremištu kod F. Antolića u Granešini), zaslužuje ocjenu vrijednog majstora i zanatnika, iako možda ne i umjetnika. Njegovu afirmaciju sputavalo je njegovo trajno siromaštvo i nesređene obiteljske prilike, njegovo neprestano potucanje svijetom, zapravo gotovo pokušarenje, što sigurno nije moglo koristiti učvršćivanju građanskog ugleda i reputacije. Tražeći zarade bio je u tome svakako u nepovoljnom po-

56. Spomenica, p. 39: »Ano 1849o Organum novum cum 7em mutationibus ad quod perficiendum opus erat trium annorum adhortatione et ad quod parochiani contulerunt 257 fl. conv. monetæ, Parochus vero actualis reliqua onera, præter vecturas, sustinuit, videlicet dando tribus individuis ad id peritis durante labore per tres et medium menses organi factoribus victum et hospitium, quod meo vili computo per 40 x cm a persona dietim, et 10em urnas vini, constabit 233 fl. c.m. et pia oblata fidelis populi etulerunt 13 fl. 36 x c.m., pro depistione organi 10 fl. c.m. ac ad turim eundo novam portam ad majorem organi conservationem necessariam 7 fl. c.m., ergo totalis summa organi consistit in florenis conventionalibus 520,36.«

57. Cedulja u zračnici: »Dieses Werk ist Gemacht durch Gotthard Steininger unter den Herrn Pfarrer Wendelinus Bessir zur Grössten Ehre Gottes und der ganzen Christlichen Pfarr-Gemeinde Im Jahre 1850.« — U orguljama ima više zapisa kasnijih popravaka, tako M. Majdaka iz 1948. Također se nalazi cedulja s dosta šepavim stihovima nekog šaljivca koja glasi:

»Behandle sie Fein und Spiele gut
Damit sie zur Ehre Gottes ertönen tut,
Jede falsche Quart und Quint,
Sei die, Organist, eine Todsünd«

J. P.

Podaci organološkog arhiva u ZZSK SRH. sabrani 1972.

ložaju, prisiljen na popuštanje u cijeni i podilaženju uvjetima koje su na njega stavljali poslodavci, te se na taj način nikako nije uspio istrgnuti iz začaranoga kruga neimaštine.

Također je sudbina njegovih djela bila dosuđena. Budući da je gradio najvećim dijelom male pozitive, dakle djela koja su imala smisla i prođu u 18. stoljeću, njegovi su radovi doskora postali anahronizam: nagli razvitak gradnje orgulja u toku druge pol. 19. stoljeća, traženje posve drugačijih zvučnih mogućnosti odvukli su glazbeni ukus na nove staze na kojima nije bilo simpatija prema siromašnim malim pozitivima. Te orguljice posve se prestaju cijeliti, bacaju se i zapuštaju, izbacuju ih čim bi pokazivale znakove starenja. Prepuštene nebrizi, stradavale su i dalje i od neodgovornih ruku.

Uprkos neuspjeha s orguljama u Maloj Subotici opća ocjena Steiningerova umijeća je pozitivna. Nada još preostaje, kod jednom budu istražene sve orgulje u susjednoj Sloveniji, da će se i tamo naći Steiningerovih djela koja će možda znatno upotpuniti, pa i izmijeniti ovaj sadašnji prikaz.

Ako se na osnovi iznesenoga osvrnemo na gradnju orgulja u gradu Varaždinu u 18. i prvom pol. 19. stoljeća, možemo zaključiti da uvjeti za razvitak ove vrste zanatstva nisu bili povoljni. Neki od majstora zadržavaju se u Varaždinu samo prolazno (nepoznati majstor 1752/3, M. Milley oko 1815), Matija Taschner ne uspijeva ni 10 godina izdržati i pada pod stečaj, Steininger se čitava života žilavo bori za koru kruha i umire u neimaštini, jedini Jeremitz se kako-tako izvlači i veže kraj s krajem, često u kritičnoj situaciji, možda najviše zahvaljujući sretnoj okolnosti da je naišao na čestitog majstora Eggersdorfera. Premda je stekao vlastitu kućicu u Vidovskoj ulici, ni on nije uspio doći do neke stabilnije pozicije a ni znatnijeg staleškog ugleda. Tek petorica majstora koji sada slijede poslovat će u početku nešto bolje, ali će u toku stoljeća sve slabije napredovati i oko 1890. posve napustiti posao. Otada Varaždin više nema orguljarskih majstora niti orguljarskih radionica.

I. D O D A T A K

K r o n o l o g i j a

- 1459. Gradnja orgulja župne crkve sv. Nikole
- 1545. Magistar Ivan orguljaš, popravak orgulja katedrale
- 1675. Nove orgulje župne crkve sv. Nikole
- 1670—80 Gradnja orgulja isusovačke crkve, sada sv. Florijan
- 1768. Nove orgulje župne crkve sv. Nikole

G r a d i t e l j i

- 1752—3. Nepoznati graditelj u Varaždinu

Matija Taschner

- 1782—3. Varaždin, iskaz poreznih obveznika, »subinquilinus«
- 1784. Varaždin, popis zanatinka, organifex
- 1784—5. Varaždin, popis stanovnika

1783. Osekovo, dovršetak orgulja Josipa Topleka
1790. Objava dražbe Taschnerove imovine

Michael Milley

1814. Varaždin, popis obveznika građanske čete
1815. Varaždin, vjenčanje s Terezijom Rosenstingl
1815—6. Virje, popravak orgulja

Matija Jeremitz

1779. oko — rođenje
1804, 25. VIII, Varaždin, vjenčanje s Anom Pettinger
20. X, Varaždin, molba za ovjeru punomoći zbog zastupanja
29. XII, Varaždin, molba za oprost od obaveznog vandrovanja
1805—1814, Varaždin, rađanje i umiranje njegove djece
1805. Varaždin, molba za prijem među građane
1806. Varaždin molba magistratu za posudbu 600 fl.
1816. Kneginec, popravak i postavljanje orgulja
1819—1827. Gornja Rijeka, popravci orgulja župne crkve
1825. dispozicije za orgulje u Lupoglavu i Pos. Bregima
1829. 14. IX, tužba protiv Adama Žuvića i odgovor na tužbu
1829. Popravak pozitivna u Vukovoju
1831—1834. gradnja orgulja u Dropkovcu
1836. Krapina, popravak orgulja na Trškom vrhu (fagot)
1854. 16. IV, umire u Varaždinu

Gotthard Steininger

1782. (1792.) rođen u Pečuhu ili u tamošnjem okružju
1817. dolazak u Varaždin
1822. 30. IX rođenje sina Alojzija Franje
1823. 30. IX kumovanje na krštenju
1826. rođen sin Gotthard (kći Marija rođena ranije)
1826—7. spor zbog orgulja u Maloj Subotici
1827. popravak orgulja u Volavju kraj Jastrebarskog
1828. gradnja pozitivna u Klupcima
1829. gradnja pozitivna u Dubovcu Gornjostubičkom
gradnja pozitivna u Donjoj Batini
1829—1833. spor zbog neispravnih dokumenata
1830. gradnja pozitivna u Podr. Subotici
1830 ili 1834. pregradnja orgulja u Bednji
1831. gradnja pozitivna u Galgovu
1832—3. gradnja pozitivna u Trakošćanu
1833. 23. I predstavka na magistrat zbog odgode puta

1833. gradnja orgulja za Podr. Novigrad
 1833. popravak pozitivu u Borlu i radovi u Sloveniji
 1834. povećanje orgulja u Donjoj Višnjici
 1841. povećanje orgulja u Sv. Jurju na Bregu
 1842. gradnja pozitivu u Jakopovcu
 1844. gradnja orgulja u Carevdaru, jamčevina od 100 fl
 1845. popravak pozitivu u Radovanu
 molba za svjedočanstvo o siromaštvu (napuštanje posla)
 1849. gradnja orgulja u Miholjancu Podravskom
 popravak starog pozitivu i smještaj u Hampovicu
 1850. obnova orgulja u kapeli sv. Jeronima u Štrigovi.

II. D O D A T A K

Taschner — Toplekove orgulje u Osekovu (1782—1783.)

a) Menzure manualnih svirala — promjer/Durchmesser

	C	c ⁰	c ¹	c ²	c ³
Principal 4'	85	50	28	15	10
Quinta 2 2 3'	48	36	22	14	10
Octav 2'	40	30	20	12	10
Quint 1 1/3'	34	20	13	9	7
Superoctav 1'	28	18	11	11	8
Portun 8'	90×110	62×74	35×40	18×25	11×13
Flauto 4'	55×68	32×38	18×23	12×14	9×10
Copula maior	70×85	48×52	27×31	18×20	11×12
Copula minor	46×55	26×30	16×18	11×13	8×9

b) Raspored ventila

45 41 37 33 29 25 21 17 13 11 15 19 23 27 31 35 39 43
 c³ gs² e² c² gs¹ e¹ c¹ gs⁰ e⁰ d⁰ fs⁰ b⁰ d¹ fs¹ b¹ d² fs² b²

9 7 5 3 1 2 4 6 8
 c⁰ B G E C D F A H

44 40 36 32 28 24 20 16 12 10 14 18 22 26 30 34 38 42
 h² g² ds² h¹ g¹ ds¹ h⁰ g⁰ ds⁰ cs⁰ f⁰ a⁰ cs¹ f¹ a¹ cs² f² a²

c) Raspored registra na zračnici

Manual: 1 — 5 — 4 — 3 — 2 — 9 — 7 — 8 — 6

Pedal: 10 — 11 — 12

ALTERE ORGELBAUER IN DER STADT VARAŽDIN

Aus Gerichtsbüchern (Liber judicialis a. 1456—1465) der Stadt Varaždin erfährt man von dem Aufenthalt eines Orgelmeisters in der Stadt. Obwohl es keine Angaben darüber gibt, was der Meister gemacht hat, lässt sich leicht darauf schliessen, dass es sich um den Bau der Orgel in der städtischen Pfarrkirche des Hl. Nikolaus handelte. Denn die frühere romanische Kirche wurde in den Jahren 1452—1454 von Grund auf umgebaut, so dass es nur natürlich ist, wenn nach einer solchen Renovierung auch eine neue Orgel in die Kirche kommt.

Auch ein Organist der städtischen Pfarrkirche war des Orgelbaus kundig. »Magister Joannes organista« aus Varaždin reparierte im Jahre 1545 die Orgel der Zagreber Kathedrale und bekam vom Kapitel ein schönes Entgelt in Wein.

Obwohl in Varaždin im Laufe des 17. Jh.s mehrere Orgeln gebaut wurden (Pfarrkirche 1675, Jesuiten um 1649 und 1680), ist der Name des Orgelbauers nicht bekannt. Erst im 18. Jh. erscheint in Varaždin wiederum ein Orgelbauer, der in den Jahren 1752 und 1753 in der Stadt lebte, aber auch sein Name ist nicht bekannt. Da es nach dieser Zeit von ihm in den Akten keine Spur gibt, wird er wohl wieder weggegangen sein.

Mathias Taschner (Tassner)

wird zwischen 1782 und 1790 erwähnt. In einem Vorort hatte er seine Werkstatt und beschäftigte im Jahre 1784 nur drei Gehilfen. Der Steuer nach war er als Handwerker III. Klasse eingestuft. Das Geschäft ging ihm schlecht, und er geriet so tief in Schulden, dass er 1790 in Konkurs ging. Seitdem verliert sich von ihm jede Spur. Sein einziges bekanntes und erhaltenes Werk ist eine schöne, im Jahre 1783 vollendete Orgel in Osekovo, in der Nähe von Kutina. 1781/2 begann sie Josip Toplek zu bauen, aber er starb während der Arbeit. Diese Orgel mit 12 Registern (s. Disposition und Tabelle der Mensuren) wurde in der Tradition des Barocks gebaut. Nur das Fagottregister im Pedal ist eine Neuerung, die in Kroatien zu dieser Zeit noch sehr selten angetroffen wird.

Michael Milley

wird in Varaždin nur 1814—1816 erwähnt. Nach dieser Zeit ist er wieder weggegangen. Bekannt ist nur eine Reparatur der Orgel in der Pfarrkirche von Virje (1816).

Mathias Jeremitz

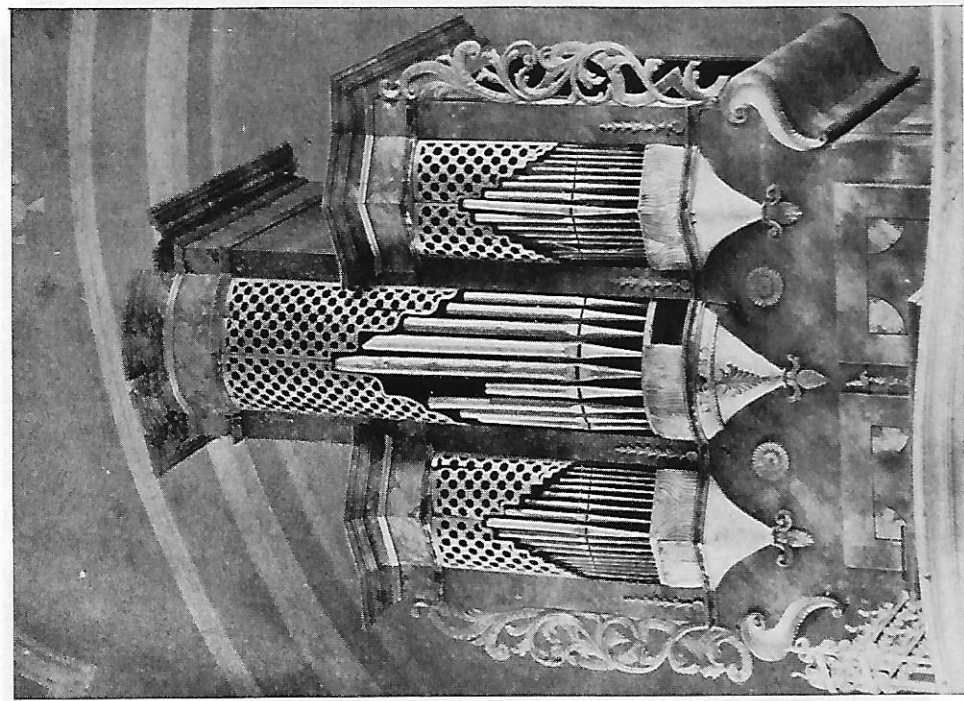
ist vermutlich tschechischer oder deutscher Herkunft. Nach Varaždin kam er vor 1800, weil er zuerst beim Tischlermeister Ignaz Eggersdorfer das Tischlerhandwerk lernte. Die Lehre hat er im Jahre 1804 erfolgreich beendet, als er auf eigenes Gesuch wegen einer Fusskrankheit durch die Königl. Ung. Statthalterei von der obligatorischen dreijährigen Wanderung befreit wurde. Obwohl ihm der gealterte Meister Eggersdorfer seine Werkstatt überliess und Jeremitz der Varaždiner Tischlerinnung als Mitglied beitrug, wurde er zum Bürger der Stadt jedoch nicht. Es ist nicht bekannt, wo er den Orgelbau erlernt hat, aber seit 1816 wird er als »organifex« erwähnt. Nach Art und Weise des Orgelbaus ist es möglich, dass Jeremitz das Handwerk in Maribor bei Josip Otonič (+ um 1819) erlernt hat, der Anfang des 19. Jh.s in diesem Teil Kroatiens sehr viel gebaut hat. Von Jeremitzens Arbeiten sind zwei Dispositionen (1825) für die Orgeln in Lupoglav und Posavski Bregi erhalten sowie eine 1832—34 gebaute Orgel in der Kapelle des Hl. Franziskus Xaverius in Dropkovac (Pfarre Gornja Rijeka). Sie hat 10 Register und ist nach der steirischen Schule gebaut. Vermutlich könnte ihm auch die sehr gute Orgel mit 11 Registern in der Ortschaft Lohor in Hrvatsko Zagorje zugeschrieben werden (gebaut 1839). Gestorben ist er in Varaždin am 16. April 1854.

Gotthard Steininger

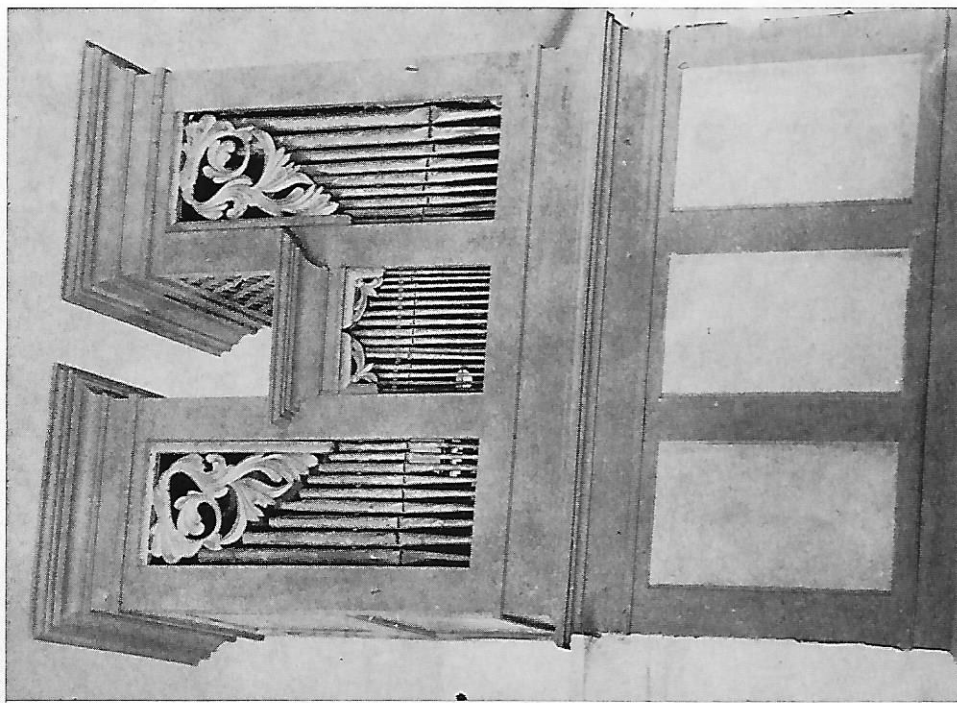
geboren 1782 oder 1792 in Fünfkirchen in Ungarn, kam 1817 nach Varaždin und arbeitete bis um 1850. Es ist nicht bekannt, wo und wann er gestorben ist. Von ihm sind 12 Positive und kleinere Orgeln bekannt: Mala Subotica (1826), Klupci (1828), Dubovec (1829), Donja Batina (1829), Podravska Subotica (1830), Galgovo (1831), Trakošćan (1832-3), Podravski Novigrad (1833), Jakopovec (1842), Carevdar (1844), Miholjanec (1849), Štrigova (1850). Sehr gut hat er auch einige fremde Orgeln vergrößert und umgebaut: Bednja (um 1830-34), Donja Višnjica (1834), Sveti Juraj na Bregu (1841), mehrere Orgeln hat er repariert. Viel hat er auch im benachbarten Slowenien gearbeitet, wovon vorläufig keine Angaben vorliegen. Er war ein fleissiger und zuverlässiger Meister, obwohl anscheinend ohne künstlerischen Ehrgeiz. Vielleicht aber tun wir ihm unrecht: im Laufe seines ganzen Lebens hat er keine Bestellung für eine grössere Orgel bekommen, so dass er keine Gelegenheit hatte zu zeigen, was er kann. Ständig auf der Suche nach Verdienst durchwanderte er geradezu riesengrosse Gebiete zu Fuss, manchmal bekam er Bestellungen für kleinere Positive, vorwiegend aber führte er Reparaturen aus. Seine Lebensverhältnisse waren mehr als eigenartig, in Armut hat er gelebt, in Armut ist er gestorben.

Aus alledem kann man schliessen, dass die Verhältnisse für die Entwicklung des Orgelbaus in Varaždin ziemlich ungünstig waren. Die Meister pflegten entweder die Stadt sehr bald zu verlassen, oder sie lebten in schlechten Vermögensverhältnissen, oder sie gingen zugrunde. Auch später, im Laufe des 19. Jhs haben sich die Verhältnisse nicht wesentlich gebessert. Keinem von fünf Orgelbauern, die wir noch kennen, ist es gelungen, ihre Werkstätten zu grösserem Wohlstand zu führen. Ende des Jahrhunderts hört in Varaždin jede Orgelbautätigkeit auf.

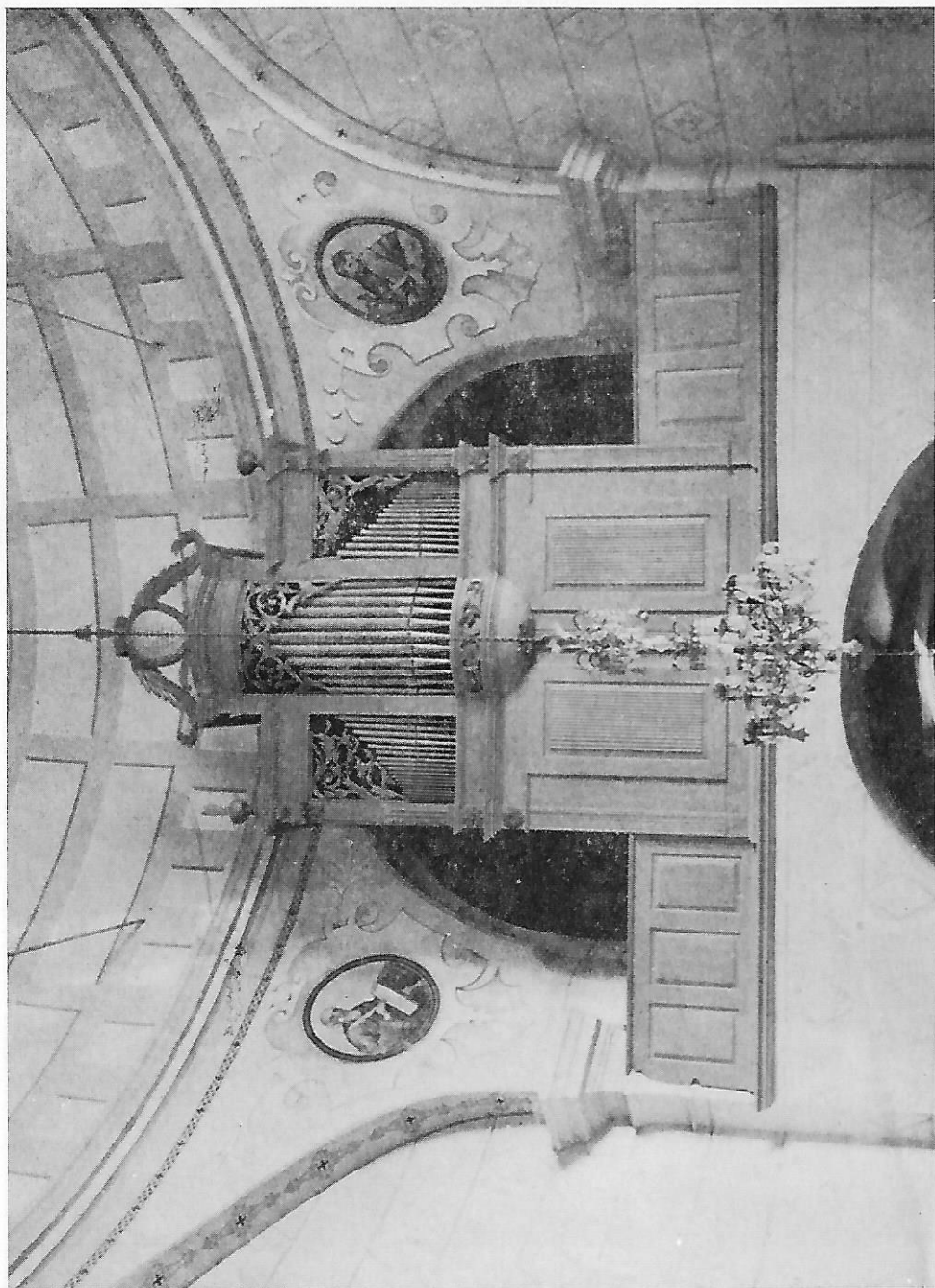
Sl. 18 Toplek — Taschmerove orgulje u Osekovu (prije
popravka (foto dr. Dořis Baričević)

Sl. 19 Pozitiv Gottharda Steiningera u Donjoj Batini
(foto Nino Vranić)

Sl. 20 Orgulje Matije Jeremitza u Drogovcu (foto Nino Vranić)

Sl. 21 Orgulje Matije Jeremitza u Dropkovcu (foto: Nino Vrantić)